

*Ганна Зіновіївна Остапенко,
доцент кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: 0000-0003-0529-2551*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ В УКРАЇНІ: СТАН І ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Актуальність обраної теми. Серед актуальних питань для правової науки сьогодення є дотримання правових принципів та основних демократичних стандартів, необхідність послідовного розвитку правової системи, забезпечення прав і свобод людини. Складні суспільно-політичні події, у яких відбувається розвиток правової системи України, виступають своєрідним подразником, змушуючи її до постійних змін та оновлення в короткий проміжок часу. Як результат, звичною стала тенденція до зміни законодавства як у відповідь на необхідність адаптації до нових умов, так і у відповідь на його недосконалість. Такі заклики висловлюються у наукових працях різного обсягу і виду, присутні у гаслах політичних партій та у концепціях розвитку законодавства і розглядаються чи не як єдиний засіб подолання наявних правових проблем.

Поряд із цим спостерігається велике навантаження на судову систему через значну кількість судових справ, що свідчить про високий рівень неоднозначності позицій сторін щодо одних і тих же правовідносин. Неоднозначність судової практики створює додаткові проблеми для узгодженого розуміння і застосування законів. Частково окреслена проблематика впливає із недотримання та недостатнього забезпечення принципу правової визначеності. Тому існує потреба в розкритті його значення, встановленні випадків його порушення та виявленні пропозицій для покращення стану забезпечення принципу правової визначеності в Україні.

Стан розробки теми. Серед науковців, які були біля витоків дослідження принципу правової визначеності в Україні, – П. Гуйван, С. Погребняк, М. Козюбра, Ю. Матвєєва, Л. Богачова, В. Панкратова та ін. Останніми роками принцип правової визначеності привертає увагу ще більшої кількості дослідників, серед яких – У. Андрусів, Р. Вербицький, В. Кравчук, Я. Романюк. Вчені переважно зосереджуються на змістовому тлумаченні принципу правової визначеності та на встановленні його правової природи. Натомість практичні аспекти щодо покращення рівня забезпечення принципу правової визначеності в Україні залишаються поза увагою науковців.

Метою статті є дослідження застосування принципу правової визначеності з метою виявлення сучасного стану, проблем і перспектив його забезпечення в Україні.

Методологія статті. Для досягнення поставленої мети використовуватиметься метод узагальнення для визначення типових ситуацій порушення принципу правової визначеності, метод аналізу для визначення можливих і доступних варіантів подолання проблеми та системно-функціональний метод, що дає змогу визначити місце і роль принципу правової визначеності та сформулювати пропозиції для забезпечення цього принципу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розвиток правової системи України відбувається в умовах складних соціально-політичних змін і лише окремі періоди її незалежності характеризувались відносно сприятливими для цього процесу зовнішніми обставинами. Такі умови створюють як ряд переваг, так і недоліків. До переваг можна віднести необхідність швидко й оперативно реагувати на зовнішні обставини, формувати нові законодавчі пропозиції одразу з орієнтацією на існуючі міжнародні стандарти без необхідності подальшої гармонізації, орієнтуватись на передові світові практики, демонструвати гнучкість і динамізм у правовому регулюванні. Як наслідок, за період

незалежності вдалося достатньо повно провести оновлення законодавства і серед законодавчих актів небагато залишилось тих, які мають понад двадцятирічний період своєї дії.

Проте цей процес не позбавлений і окремих недоліків. Нормотворчий процес часто відбувався надто динамічно, під тиском необхідності прийняття нормативного акта, без належного обговорення, у недоопрацьованому вигляді. Навіть формальне дотримання етапів нормотворчої процедури, що покликане запобігати такому процесу, інколи виявлялось недостатнім. Як наслідок, до нещодавно прийнятих нормативних актів вносились зміни інколи навіть протягом року, наступного за його прийняттям. Такий процес мав місце не тільки тоді, коли йшлося про окремі процедурні акти, а й тоді, коли це стосувалось важливих сфер, пов'язаних з правами людини, таких як сфери податкового та кримінального права. Ще одним типовим недоліком ставала суперечність законодавства, неузгодженість законодавчих положень між собою. У процесі прийняття нормативного акта уся увага й обговорення зосереджується на його окремих формулюваннях і положеннях, натомість загальний контекст часто втрачається. Як наслідок, виникає неузгодженість між взаємопов'язаними правовими актами. Непоодинокі випадки, коли ухвалення нового акта мало місце внаслідок необхідності заміни застарілого, новий акт демонстрував зміну принципів, підходів до організації й урегулювання відносин, тоді як решта нормативних актів у цій сфері залишались діючими і не зазнавали змін. Ще одним недоліком, що несприятливо впливає на правову визначеність, є різкість у впровадженні змін, їх кардинальний характер, внаслідок чого законодавству загалом бракує сталості, виваженості й обережності, а суспільство є невідготовленим до нових змін.

Тенденція частої і швидкої зміни законодавства позбавляє можливості простежувати вплив, який має нове законодавство на судову практику та правовідносини. У випадку, коли дія закону не перевищує 20 років і змінюється новим, зберігається можливість відстежувати лише короткотривалі наслідки його впливу. Зокрема, Закон України «Про виконавче провадження» № 1404-VIII від 02.06.2016 має 57 редакцій станом на цей час, з яких двічі положення цього акта визнавалися неконституційними. Попередній Закон України «Про виконавче провадження» № 606-14 від 21.04.1999 на момент припинення дії мав 72 редакції. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-19 має 29 редакцій документа, з яких чотири рази положення цього закону визнавалися неконституційними. Цей закон змінив Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010, що своєю чергою мав 40 редакцій. Ці законодавчі акти безпосередньо стосувались забезпечення прав і свобод мільйонів українців, відтак їх постійна зміна хоча й покликана вирішувати окремі проблеми шляхом нормотворення, створює несприятливі обставини для забезпечення послідовності й сталості, передбачуваності та стабільності.

Окремо слід виділити суттєвий вплив політичних чинників на правові процеси в Україні. Це стосується намагань підсилити політичні кампанії закликами до кардинальних законодавчих реформ, наміром змінити законодавство політичними силами, які отримували владу, необхідністю законодавчих змін під впливом зовнішніх донорів, країн-партнерів та міжнародних організацій. Отже, можливість внести зміни до законодавства є подекуди єдиним варіантом, який розглядається як спосіб поліпшення у сфері дотримання прав і свобод людини та громадянина. Така тенденція зберігається й у науковій площині. Для наукової спільноти знайома практика того, що чи не кожна кваліфікаційна робота містить ті чи інші пропозиції щодо зміни законодавства незалежно від галузі і спеціальності, за якою вона виконується. Цим, як правило, обмежується практична складова наукового дослідження.

У сукупності ці процеси спонукають розглядати шляхи вирішення правових проблем доволі вузько. Такий стан розвитку правової системи характерний для країн, де розвивається демократія і ще відбувається процес становлення, тоді як сталі демократії відрізняються відносною стабільністю законодавства та його універсальністю. Правове регулювання щодо основних інститутів, таких як договірні відносини, кримінальна відповідальність, деліктне право, трудові відносини не зазнають фундаментальних змін, а тільки доповнюються новими спеціальними нормативними актами.

Однією з причин такого стану є те, що в розвинених демократіях визнаються і діють правові принципи, наявна багаторічна практика їх застосування, внаслідок чого вони виступають і гарантом, і певним запобіжником від суперечливого, дискримінаційного чи неузгодженого законодавства. Як бачимо, Україна визнає демократичні стандарти, проголошує й закріплює загальнонавизна-

ні правові принципи, проте механізми їх застосування належним чином у нас ще не сформовані, цей процес триває.

Ефективність правового регулювання залежить не виключно від якості правової норми, сучасності правового акта чи повноти правового регулювання, а і від його сталості і єдності, послідовності і передбачуваності, що формують стабільність правової системи. Спираючись на таку основу, можливим є забезпечення дієвого правового регулювання навіть за наявності у цій системі прогалин чи недоліків. У цьому процесі важливу роль відіграють правові принципи, що послідовно впроваджуються, неухильно дотримуються та беззаперечно діють.

«Аналізуючи проблематику ефективності правового регулювання, необхідно враховувати два елементи, які визначають, з одного боку, безпосередній стан дотримання тих чи інших юридичних норм, а з другого – те соціальне призначення й ту соціальну роль, яку вони відіграють. Визначаючи результативність правового регулювання, необхідно брати до уваги як власне юридичну ефективність, що виражається у слідуванні юридичним нормам та їх забезпеченні наявними в держави засобами, так і фактичну ефективність, яка встановлює взаємозв'язок між конкретними правовими нормами або правовими інститутами й суспільно очікуваними наслідками правового регулювання, а також ступенем реалізації об'єктивно існуючих у суспільстві цілей» [1, с. 11–12]. Правове регулювання має певну легітимну мету, і вона повинна бути досягнута, існуючі на цьому шляху перешкоди, як-то суперечності, невизначеність, протиріччя, прогалини, не повинні ставати визначальними. Якщо вони все ж наявні, а принцип законності вимагає виконання закону, способом подолання протиріччя може виступати звернення до положень актів вищої юридичної сили, наприклад, до положень Конституції України, принципів права та до норм міжнародних договорів.

Перевага цих положень у випадку виникнення колізій чи прогалин у законодавстві дає змогу забезпечити досягнення мети правового регулювання. Тож постійна робота над удосконаленням застосування цих принципів може забезпечити досягнення мети правового регулювання навіть за наявності недоліків у законодавстві. У цій статті увага приділена принципу правової визначеності та шляхам удосконалення його застосовування та втілення в Україні.

Принцип правової визначеності є основоположним і самодостатнім, притаманним правовій системі України, незважаючи на відсутність його прямого законодавчого закріплення. У теорії права його відносять до складових верховенства права, відповідно правовим підґрунтям його застосування в Україні виступає насамперед ст. 8 Конституції України, яка закріплює верховенство права. Окремі елементи правової визначеності, такі як недопустимість ретроспективної відповідальності та заборона подвійного притягнення до відповідальності за одне правопорушення додатково впливають з положень інших законодавчих актів. Процесуальна вимога обов'язковості визнання й виконання судових рішень також слугує дотриманню принципу правової визначеності. Таким чином через низку законодавчих положень цей принцип окремими своїми елементами пронизує нормативно-правову систему України. «Принцип правової визначеності – це складова верховенства права, що забезпечує стабільність, прогнозованість, передбачуваність і послідовність у праві, забезпечує ефективну реалізацію права, дає змогу суб'єктам правовідносин визначити правомірність своєї поведінки та містить обмеження стосовно втручання суб'єктів владних повноважень у життя громадян» [2, с. 221].

Звернення до принципу правової визначеності виникає доволі часто, здебільшого саме в судовій практиці, коли самих лише законодавчих положень недостатньо для винесення рішення і судам доводиться застосовувати його при здійсненні правосуддя. Статистика звернення до реєстру судових рішень свідчить, що 1 012 279 земельних спорів і 506 480 кримінальних справ з наявних у реєстрі судових рішень містять звернення до принципу правової визначеності.

У численних працях українських вчених щодо принципу правової визначеності аргументовано позицію про те, що способом її забезпечення є покращення якості самого законодавства – усунення неточностей, невідповідностей, прогалин, уникнення суперечливих тверджень і невдалих формулювань, покращення законодавчої техніки, створення якісних і зрозумілих правових норм. Це зроблено, зокрема, у працях О. Лапки, Т. Пікулі [3, с.16], В. Бідзілі [4, с. 82]. У галузевих дослідженнях у випадку, якщо певна сфера правового регулювання містить неузгодженості, висувається зазвичай лише одна пропозиція змін до законодавства шляхом розширення правових положень,

більш детального врегулювання. Проте така позиція не завжди виправдана й сприяє досягненню правової визначеності.

Досліджуючи способи покращення правової визначеності у цивільному праві, французький вчений Н. Женіко доходить висновку, що порівняно з країнами континентального права, де правові положення більш систематизовані й узгоджені у нормативних, у тому числі кодифікованих, актах, вищий рівень забезпечення правової визначеності спостерігається у країнах англо-американської сім'ї, відповідно в системі загального права [5]. Такий висновок спростовує позицію більшості українських вчених про те, що найкращим способом досягти визначеності є лише розширення законодавства шляхом прийняття нового нормативного акта чи внесення змін до діючого. Насправді навіть за наявності неточностей і прогалин система володіє достатніми можливостями для самоусунення цієї проблеми, що відбувається шляхом застосування принципів права, здійснення тлумачення нормативно-правових актів, застосування аналогії закону та права, реалізації прав і свобод людини, визнаних на міжнародному рівні.

Тому правозастосування часто є головним засобом забезпечення й утвердження принципу правової визначеності, а судова практика яскравим відображенням того, в яких сферах зміни до законодавства необхідні. Порівнюючи судову практику та альтернативні способи вирішення спорів та досягнення згоди сторін, Б. Дефан зазначає, судовий розгляд формує практику та прецеденти, натомість досягнення згоди сторін не має таких наслідків. Невизначеність у праві спонукає до судового розгляду, оскільки сторони мають різні позиції й очікування стосовно його результатів. Чим більшою є невизначеність, тим менш вірогідним є досягнення домовленості між сторонами до винесення судового рішення, оскільки кожна сподівається на сприятливий для себе результат.

Важливим для прийняття рішення про звернення до суду є встановлений у країні рівень судових витрат. Більші витрати зменшують кількість судових розглядів, а менші – навпаки, стимулюють частіше звернення до суду. Винесення рішення судом і відповідне формування практики своєю чергою зменшує рівень витрат, що виділяються для розробки й просування нового законодавства, спрямованого на подолання невизначеності. Переважно така судова практика у країнах континентального права надалі закріплюється в положеннях законодавства, що у країнах загального права не вимагається [6, с. 9–10]. У тих сферах, де невизначеність вища, частіше відбуваються звернення до суду. Спираючись на наведені положення, можна стверджувати, що судова практика відіграє велику роль у подоланні правової невизначеності. Фактично до моменту, поки вона буде усунена законодавчо, саме судова практика сприяє забезпеченню такої правової визначеності. Тому послідовність і несуперечливість судової практики вкрай важлива для забезпечення дії принципу.

Як зазначалось, очевидними заходами до покращення рівня забезпечення правової визначеності виступає внесення змін до законодавства, що спрямовані на покращення якості правової норми, як-то усунення недоліків, прогалин і суперечностей. Цікавим є той факт, що сам зміст нормотворчого процесу та його етапність покликані не допустити виникнення неузгодженостей, суперечностей чи двозначностей. Якщо вони трапляються надто часто, є підстави вважати, що на підготовчих етапах до прийняття нормативного акта відбувається недостатньо якісна робота по його підготовці.

Не менш важливим постає питання застосування окремих положень тоді, коли органами державної влади допускається формування неоднозначної, суперечливої чи контраверсійної правозастосовної практики. Що вже казати про згубні наслідки того, коли така неоднозначність з'являється у практиці судових органів. Таким чином можна виокремити важливу проблему недостатньо якісного адміністрування в реалізації принципу правової визначеності. Ця проблема може бути вирішена без внесення змін до законодавства, натомість може бути забезпечена організаційно.

Приклад такої ситуації описано у статті Д. Шумейка стосовно порядку вручення процесуальних документів підозрюваному під час здійснення спеціального досудового розслідування. Вигоди до вручення повісток про виклик затверджені у ст. 297-5 Кримінального процесуального кодексу України. У випадку неможливості безпосереднього вручення процесуальних документів підозрюваному повістка про виклик надсилається за останнім відомим місцем проживання чи перебування особи, супроводжується публікацією в медіа та має бути розміщена на офіційних сайтах відповідних державних органів. За умови виконання таких дій підозрюваний вважається належно ознайомленим з її змістом.

Проте тлумачення понять «місце проживання» і «місце перебування», що вживаються у статті, мають відмінності й визначаються виходячи з положень інших нормативних актів, зокрема Цивільного кодексу України та Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», окремі особливості також встановлюються Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». За наявності намірів підозрюваного ухилитись від отримання повістки він зазвичай посилається на наявність інших, не відомих органам слідства місць проживання і перебування, що, виходячи з формулювання статті, призводить до факту неналежного повідомлення підозрюваного. «Останнє місце проживання чи перебування» – категорія відносна, тому за органами слідства залишається обов'язок вживати дій для визначення такого місця. Судова практика щодо визнання заходів, вчинених слідчими для встановлення такого місця достатніми, неоднозначна [7].

Цей приклад яскраво свідчить, що не завжди невизначеність трапляється через помилки чи неточності формулювання правової норми, суперечність часто виникає на етапі її застосування й полягає скоріше у відсутності дієвого алгоритму дій, які має вчинити слідчий для встановлення останнього місця проживання чи перебування особи. Для подолання невизначеності у цьому випадку достатньо мати орієнтовний перелік заходів, обов'язок здійснити які має слідчий, наприклад, надсилання запитів за останнім місцем роботи, встановлення контакту з родичами, надсилання запитів до органів реєстрації тощо. Забезпечення правової визначеності у цьому випадку можливе тоді, коли і слідчий, і підозрюваний чітко розумітимуть, коли і після вчинення яких дій повістка вважатиметься належно врученою. Для забезпечення цього необхідно провести аналітичну роботу з виявлення типових ситуацій і переліку дій, узагальнити і сформулювати рекомендації, поширити цю інформацію в межах органу державної влади і дотримуватись відповідного алгоритму. Такі дії мають бути підтверджені й судовою практикою. Таким чином будуть забезпечені вимоги стабільності, прогнозованості та передбачуваності, що є елементами правової визначеності.

Висновки. Принцип правової визначеності порушується зазвичай як результат непослідовної політики нормотворення, через неоднозначність правозастосовної та судової практики. Традиційним способом подолання правової невизначеності виступає пропозиція покращити законодавство шляхом прийняття додаткових актів чи внесення змін у вже існуючі. Альтернативними способами вирішення цієї проблеми є формування послідовної судової практики, спираючись на норми вищої юридичної сили та правові принципи та покращення адміністрування. Подекуди організаційні заходи є достатніми для того, щоб скерувати адміністративну практику у потрібному напрямі, й внесення змін до законодавства не потребує.

Список використаних джерел

1. Іщенко І. А. Система правового регулювання суспільних відносин в умовах правової державності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2012. 20 с.
2. Остапенко Г. З. Принцип правової визначеності: теоретико-прикладні засади: монографія. Київ: Парламентське видавництво, 2023. 460 с.
3. Лапка О. Я., Пікуля Т. О. Практика реалізації принципу правової визначеності як складника верховенства права. *Київський часопис права*. 2021. № 1. С. 11–18.
4. Бідзіля В. В. Необхідність дотримання принципу верховенства права у нормопроектванні. *Науковий Вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2023. Вип. 77. Ч. 1. С. 77–84.
5. Genicot N. The index of legal certainty, or how to promote civil law through an indicator. *Droit et Societe*. 2020. Vol. 104. Issue 1. January 2020. P. 211–234.
6. Deffains B. Uncertainty of Law and Legal Process. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*. January 2006. P. 9–10.
7. Шумейко Д. О. Порядок вручення процесуальних документів підозрюваному під час здійснення спеціального досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2020. № 2. Ч. 3. С. 198–204.

References

1. Ishchenko I. A. Sistema pravovoho rehulivannia suspilnykh vidnosyn v umovakh pravovoi derzhavnosti: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Kyiv, 2012. 20 s.
2. Ostapenko H. Z. Pryntsyp pravovoi vyznachenosti: teoretyko-prykladni zasady: monohrafiia. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 2023. 460 s.

3. Lapka O. Ia., Pikulia T. O. Praktyka realizatsii pryntsypu pravovoi vyznachenosti yak skladnyka verkhovenstva prava. *Kyivskiy chasopys prava*. 2021. № 1. S. 11–18.
4. Bidzilia V. V. Neobkhdnist dotrymanna pryntsypu verkhovenstva prava u normoproiektuvanni. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya Pravo*. 2023. Vyp. 77. Ch. 1. S. 77–84.
5. Genicot N. The index of legal certainty, or how to promote civil law through an indicator. *Droit et Societe*. 2020. Vol. 104. Issue 1. January 2020. P. 211–234.
6. Deffains B. Uncertainty of Law and Legal Process. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*. January 2006. P. 9–10.
7. Shumeiko D. O. Poriadok vruchennia protsesualnykh dokumentiv pidozriuvanomu pid chas zdiisnennia spetsialnoho dosudovoho rozsliduvannia. *Pravo i suspilstvo*. 2020. № 2. Ch. 3. S. 198–204.

Остапенко Г. З. Забезпечення принципу правової визначеності в Україні: стан і шляхи удосконалення

У статті проаналізовано принцип правової визначеності як вимогу верховенства права та його застосування в Україні, визначено недоліки застосування цього принципу та висловлено пропозиції щодо удосконалення його імплементації. Стикаючись з сучасними викликами в суспільно-політичній сфері, Україна часто вдається до реформування законодавства з метою покращення правової визначеності, що не завжди виправдано, проте часто пропонується як єдине рішення у вигляді внесення змін і доповнень до нормативних актів, їх заміни чи розширення з метою більшої деталізації правового регулювання. Звертається увага на те, що ця стратегія не завжди виправдана і сприяє забезпеченню дії принципу. У подоланні правової невизначеності важливу роль відіграють єдність судової практики, а також належне адміністрування. Навіть за наявності недоліків у нормативних актах ці заходи дають змогу забезпечити передбачуваність, послідовність і стабільність судової практики. Стверджується, що в окремих випадках організаційні заходи є достатніми для того, щоб скерувати адміністративну практику в потрібному напрямі, й внесення змін до законодавства не потребує.

Ключові слова: правова визначеність, принцип права, верховенство права, юридична практика.

Ostapenko H. Z. Providing legal certainty in Ukraine: actual status and routs for the implementation

The article analyzes legal certainty principle as the requirement of the rule of law and discusses the application of this principle in Ukraine with the aim to introduce practical solutions and improve its implementation. The difficulties to sustain legal certainty caused by reforms in different spheres of legal practice and crucial socio-political situation formed the necessity of prompt legal changes that resulted in setting out new legislation as a response to existing demands. The common solution in this situation is the improvement of the legislation by making changes, introduction of the new legal act or amendments to the existing one. However, what is seen as evident and only solution is not the best in some cases.

Legal certainty principle is the element of the rule of law, that provides stability, predictability, and sustainability in application of the legal norms, results in effectiveness of its application, allows the participants to make decisions about their actions based on the understanding whether their behaviour is legally allowed or not and of the consequences of their actions. The legal basis of the application of this principle is the article 8 of the Constitution of Ukraine, although the principle itself is not specifically named there. Some of the elements of legal certainty are embodied into Ukrainian legislation.

The common situation of application of this principle is legal uncertainty, the level of which in Ukraine is rather high based on the number of the judgments that refer to legal certainty. Ukrainian legal doctrine proposes the immediate change in legislation as the solution to improve legal certainty. However, in some cases the immediate and fast changes of the legislation can cause uncertainties themselves. The examples of the changes to the important legal acts such as The Judiciary System Act and The Enforcement Authority Act show that they suffered severe changes including complete replacement in a short period of time impacting a lot of people. It is argued that the changes must be justified and the legal act very well prepared and drafted. The idea to expand legal regulation is not always the best solution as there should be a certain level of discretion left to meet the needs of the changing environment and specific circumstances.

One of the fields that can contribute to the improvement of legal certainty is the unified judiciary application of legal acts that form a legal practice and can balance the absence of legal certainty of legislation if this is the case. Another suggestion made in the article that proper administration can play an immense role in improving legal certainty. This can be done by ambiguity of administration practice and the examples are shown in the article to prove this position.

Key words: legal certainty, legal principle, rule of law, judicial practice.

DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-375-380